

УДК [327.7:009] (477+438)“20”

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ НАУКОВІ ЗВ'ЯЗКИ У ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ

За матеріалами наукової доповіді на засіданні
Бюро Відділення історії, філософії та права
НАН України 27 листопада 2014 року



ЛИТВИН

Микола Романович —
доктор історичних наук,
професор, директор
Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України,
заступник голови Комісії
НАН України з вивчення
українсько-польських історичних
та культурних зв'язків

Проаналізовано українсько-польські зв'язки у гуманітарній сфері за останні 20 років. Розглянуто основні напрями і тематику досліджень в установах Польської академії наук, Національної академії наук України та університетах обох країн. Відзначено необхідність відновлення діяльності Польсько-української історичної комісії при ПАН і НАН України, а також перейняття українськими науковцями та представниками влади напрацьовань Інституту національної пам'яті Польщі щодо декомунізації історичної пам'яті, вшанування жертв тоталітарних режимів, проведення документальних пошуків та правових експертиз.

Ключові слова: Україна, Польща, наукові зв'язки, гуманітарна сфера, культура.

Євроінтеграційний вибір України передбачає комплексне узагальнення досвіду державного управління, функціонування економіки, системи освіти і науки європейських країн, насамперед сусідніх, які за історичною спадщиною, демографічними і соціально-економічними можливостями є близькими до нашої держави. Варто погодитися з думкою Президента України Петра Порошенка, що найбільш прийнятним для сучасної України є реформаторський досвід Польщі, яка за два десятиліття перевела економіку на ринкові принципи, очистилася від комуністичних ідеологем в історії, культурі, мистецтві і проходить болісний, самокритичний шлях очищення історичної пам'яті. Значну роль у цьому процесі відіграє наукова еліта соціогуманітарного профілю, яка здебільшого об'єднана в установах Польської академії наук (ПАН), Польської академії наук і мистецтв (Polska Akademia Umiejętności — PAU), багатопрофільному Інституті національної пам'яті, вищих державних і приватних навчальних закладах, наукових фундаціях різних форм власності, з якими провідні наукові установи України

мають прямі чи опосередковані зв'язки, насамперед на рівні творчих колективів або окремих фахівців.

Як і в Україні, головний науковий потенціал цієї країни зосереджений у Польській академії наук, яка має відділи в Кракові, Познані, Лодзі, Гданську, Вроцлаві та Любліні. Крім профільних наукових інституцій у ПАН діють міжвідомчі комісії, зокрема історії, права, політології і міжнародних відносин, теології, польсько-українських культурних зв'язків та ін. Автор цієї публікації 14 листопада 2014 р. виступив на засіданні Комісії українсько-польських культурних зв'язків Люблінського відділу ПАН з доповіддю «Польсько-більшовицька війна 1920 р.: геополітичні передумови та наслідки для України». На цьому засіданні обговорено налагодження конструктивної співпраці з Комісією НАН України з вивчення українсько-польських історичних та культурних зв'язків (голова — академік НАН України Микола Жулинський), можливість відновлення діяльності польсько-української історичної комісії при ПАН і НАН України (діяла у 1993—2008 рр. під керівництвом відомого медієвіста та культуролога, академіка НАН України Ярослава Ісаєвича). Презентовано нові видання польських істориків і літературознавців, а також науковців Центру дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Українського католицького університету (Львів).

Конструктивною є співпраця археологів двох країн. Культурно-історичні контакти стародавнього населення Східної Європи тривалий час досліджує Інститут археології та етнології ПАН, з яким співпрацюють науковці інститутів археології та українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, переймаючи досвід сучасних міждисциплінарних методик дослідження і обмінюючись науковою інформацією. Зокрема, Інститут археології та етнології ПАН під керівництвом професора Анджея Буко тісно співпрацює з археологами та медієвістами Інституту українознавства (Лев Войтович, Віра Гупало, Юрій Лукомський), а також істориками архітектури Національного

університету «Львівська політехніка» у дослідженні в 2013—2018 рр. княжого Холма, однієї зі столиць Галицько-Волинської держави. Фінансову та організаційно-юридичну підтримку цієї міжнародної експедиції здійснює Фонд Петра Порошенка. Сподіваємося, що в цьому місті, на батьківщині видатного українського історика і державного діяча Михайла Грушевського, відбуватимуться не лише археологічні, а й історико-політологічні заходи, присвячені новітній історії України та Польщі.

У рамках співпраці між НАН України та РАУ в 2007—2010 рр. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України досліджував заселення території сучасної України у найдавніший період існування людства, шляхи міграцій і переселень у неолітичну та ранню бронзову добу, культурні зв'язки стародавнього населення Прикарпаття і Волині; при цьому басейн Дністра розглядався як культурний міст і погранична зона поміж давніми цивілізаціями Центральної і Східної Європи, культурами Сходу та Заходу. Результати дослідження, яке здійснювалося під керівництвом краківського професора Яна Махніка, викладено в польськомовних, англomовних та україномовних публікаціях.

Спільно з Інститутом геологічних наук ПАН у Варшаві відділ археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України розробляв в останні роки тему «Стратиграфічна кореляція палеолітичних стоянок і палеогеографія середнього і верхнього плейстоцену Західної України і Південної Польщі» (керівник з польської сторони Тереза Мадейська). Конструктивною була співпраця львівських археологів на чолі з Олександром Ситником з Інститутом археології та етнології Університету ім. Миколая Коперніка у Торуні в розробленні теми «Палеоліт Західної України і Південної Польщі» (керівник з польської сторони — Кшиштоф Цирек), з Університетом Марії Кюрі-Скłodовської у Любліні над темою «Стратиграфія і палеоліт Верхнього Подністров'я» (керівник — Марія Ланчонт).

Нещодавно закінчився польсько-український дослідницький проект Міністерства науки

і вищої освіти Польщі (N 306 426234) «Палеогеографічні підстави феномену постійного палеолітичного заселення в Прикарпатсько-Подільському регіоні», який об'єднав археологів двох країн у 2008–2011 рр.

За підтримки Міністерства науки і вищої освіти Польщі укладено угоду про наукову співпрацю між Львівським національним університетом (ЛНУ) імені Івана Франка та Варшавським університетом у сфері історії археології, внаслідок якої опубліковано двомовну монографію про видатного діяча східноєвропейської археології «Професор Леон Козловський» (2012). Представники львівської археологічної школи (зі Львівського національного університету та Інституту українознавства) у 2010–2013 рр. виконували міжнародний проект «Палеолітична ойкумена Прикарпатського регіону – дослідження природних змін Західної України і Південно-Східної Польщі в плейстоцені та їхній вплив на первісне заселення, а також шляхи міграцій (на основі дослідження лесових та печерних пам'яток)» (MNiSW nr 691/N-Ukraine/2010/0).

Понад два десятиліття археологи Інституту українознавства спільно з Інститутом археології Жешувського університету проводять польові дослідження території західного регіону України та Південно-Східної Польщі. Спільна українсько-польська експедиція відкрила сотні нових пам'яток археології поселенського характеру, а також за окремою програмою – більше тисячі курганів доби енеоліту – раннього залізного віку. За результатами цих робіт опубліковано десятки наукових статей у вітчизняних та зарубіжних виданнях, а також науковий англомовний збірник «Environment and man at the Carpathian foreland in the Upper Dnister catchment from Neolithic to early mediaeval period» («Довкілля і людина в Карпатському передгір'ї в басейні верхнього Дністра від неоліту до раннього Середньовіччя», Краків, 2006), який високо оцінили українські та європейські спеціалісти. Здобутки експедиції широко висвітлювалися в засобах масової інформації обох країн.

У цій науковій царині є ще чимало резервів, зокрема щодо обміну спеціалістами та підвищення їхньої кваліфікації в галузі антропології, палеонтології, трасології, палінології, малякології тощо. Цінним є польський досвід з проведення різних аналізів, особливо радіоуглецевого ^{14}C , термолюмінесцентного та інших датуваль, що дасть змогу корегувати спірні питання етногенезу двох сусідніх народів.

Інститут історії ім. Тадеуша Мантойфля ПАН підтримує творчі контакти з Інститутом історії України та Інститутом українознавства ім. І. Крип'якевича, Українським католицьким університетом, здійснює обмін стажистів та наукової літератури. Його структурні підрозділи прямо чи опосередковано вивчають суспільно-політичні та етнокультурні процеси в Центральній-Східній Європі, зокрема на українсько-польсько-білоруському пограниччі. В останні роки в Інституті започатковано студії, присвячені історії міст, ментальності та повсякдення, історії держави і права, функціонування тоталітарних режимів, до яких могли б активно залучатися українські науковці. Актуальними для української науки є проекти Інституту: «Перша світова війна на польських землях. Очікування. Досвід. Наслідки», «Політичні та економічні еліти Бессарабії в міжвоєнний період», «Велика земельна власність у Подільській губернії першої половини XIX ст.», «Критичне видання «Галицько-Волинського літопису» з коментарями та перекладом», «Расові ідеї, національна характеристологія і етнопсихологія в Центральній-Східній Європі у контексті Першої світової війни», «Між історією та літературою. Образ жінки в російській радянській прозі 20–30-х років XX ст.», «Культурна історія здоров'я і хвороби в польському селі другої половини XX ст.». Цінними для нас є напрацювання цього Інституту щодо укладання бібліографії історії Польщі, історико-географічного словника польських земель епохи Середньовіччя, історичних атласів Польщі, перекладу власних видань на англійську мову з метою популяризації в паперовому та електронному вигляді.

Міжнародне визнання здобув проект Інституту історії ПАН та РАУ під назвою *Polski Słownik Biograficzny* (Польський біографічний словник) — багатотомне видання, започатковане у 1935 р., мета якого — реконструювати історію та культуру Польщі крізь призму людських доль. У період німецької окупації та сталінізму Словник не видавався, а відновився лише у 1958 р. До 2014 р. видано 48 томів, у яких вміщено майже 27 тис. життєписів, починаючи від князів Попеля і П'яста, королів Мешка I і Болеслава Хороброго до осіб, померлих у 2000 р. До 2030 р. планується завершення видання у 62 томах. Крім політичних і державних діячів гасла Словника подають біографії вчених, письменників, художників, скульпторів, архітекторів, священнослужителів, акторів театру і кіно, спортсменів. У Словнику представлено також біограми відомих українських діячів історії та культури на тлі суспільно-політичних і воєнних подій, які тісно перепліталися з минулим польського народу. Однак на відміну від 30-х років ХХ ст., коли активними дописувачами Словника були українські вчені (зокрема, член Наукового товариства імені Шевченка у Львові Мирон Кордуба написав низку статей, присвячених роду Хмельницьких), сучасні біограми українських діячів пишуть переважно польські науковці. Тому вважаємо за доцільне, щоб у цьому проекті брали участь не лише окремі українські вчені, а й вітчизняні наукові осередки, як-от Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, академічні бібліотеки.

Революція Гідності заново актуалізувала необхідність перегляду окремих подій та явищ новітньої історії України, аналізу специфіки міжетнічних та регіональних проблем, наших уявлень про них. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним для нас є досвід польського Інституту національної пам'яті (*Instytut Pamięci Narodowej*, створений 19 січня 1999 р.), який об'єднав зусилля понад 1200 істориків, політологів, юристів-практиків. До 2010 р. він підтримував тісні взаємини з Українським інститутом національної пам'яті, Інститутом політичних і етнопольських досліджень ім. І.Ф. Кураса, Східноєвропейським національним універси-

тетом імені Лесі Українки (Луцьк), Галузевим державним архівом Служби безпеки України, готуючи спільні конференції та археографічні публікації. Однак призупинення діалогу в останні роки призвело до радикалізації частини польського і українського суспільств щодо оцінки діяльності УПА та Армії Крайової, трагедії 1938—1947 рр. на Холмщині, Волині та в Галичині, блокування ексгумаційної та пам'яткоохоронної діяльності на пограниччі. Вважаємо, що академічні установи України спільно з цим Інститутом могли б відновити наукові семінари «Україна — Польща: важкі питання», які проводилися за участю Польсько-української історичної комісії при ПАН і НАН України до 2008 р. (з огляду на сучасні суспільно-політичні реалії, діяльність цієї комісії також необхідно відновити). Роботу семінару міг би координувати Центр дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (Микола Литвин, Андрій Боляновський), у доробку якого 6 випусків збірника «Україна — Польща: історична спадщина і суспільна свідомість» (2007—2013).

Цінним для України є досвід науково-організаційної та експертно-правової діяльності Інституту національної пам'яті Польщі, при якому діють: Комісія переслідування злочинів проти польського народу, Люстраційне бюро, Освітнє бюро, Бюро доступу до документів та їх архівування. Інститут має 11 відділів у тих містах, де діють апеляційні суди: Білосток, Гданськ, Катовіце, Краків, Люблін, Лодзь, Познань, Жешув, Варшава, Вроцлав, Щецин. Вважаємо, що й українські дослідники, аналізуючи репресійно-депортаційні акції українців, поляків, кримських татар, німців та інших народів у ХХ ст., повинні максимально використовувати польський досвід, залучати до цього процесу як науковців-правників, так і чинних прокурорів. В Інституті національної пам'яті Польщі прокурори беруть участь у діяльності Відділення нагляду над слідствами Головної комісії переслідування злочинів проти польського народу та її регіональних представництв. Станом на 31 січня 2014 р. в Голо-

вній комісії працювало 7 прокурорів і ще 85 у відділах і делегатурах Інституту.

Є потреба також налагодити тіснішу співпрацю з Інститутом політичних студій ПАН, який упродовж тривалого часу аналізує трансформаційні процеси на пострадянському просторі, регіональну співпрацю країн Центрально-Східної Європи, роль трансатлантичного чинника в міжнародних відносинах. Вказані проблеми, зокрема стосунки наших країн у сферах економіки, освіти, культури, транскордонного та прикордонного співробітництва, нині спільно вивчають Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України, Інститут європейської культури Університету ім. Адама Міцкевича (Познань), Вармінсько-Мазурський університет (Ольштин), Варшавська вища школа безпеки та охорони.

Чималий науковий і суспільний резонанс викликала наукова конференція «Війна в Україні в контексті прав людини», проведена 9–10 грудня 2014 р. у Любліні за участю кафедри соціології права і моралі Інституту соціології та Відділу суспільних наук Люблінського католицького університету Івана Павла II (Кшиштоф Мотика, Анна Пшиборовська-Клімчак, Володимир Осадчий, Аркадіуш Яблонський), а також науковців Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Борис Бабін), Дипломатичної академії України (Сергій Троян), Українського інституту національної пам'яті (Алла Киридон). Учасники конференції не лише узагальнили суспільно-політичну ситуацію в Україні, а й обговорили можливі шляхи припинення війни та надання населенню Донбасу гуманітарної допомоги.

Активну співпрацю з вітчизняними книгозбірнями — Національною бібліотекою України ім. В.І. Вернадського, Львівською національною науковою бібліотекою України (ЛННБ) ім. В. Стефаніка та Науковою бібліотекою ЛНУ імені Івана Франка, розвивають такі польські наукові бібліотеки: Національна біб-

ліотека у Варшаві, вроцлавська бібліотека Національного закладу ім. Оссолінських та краківська Ягеллонська бібліотека. Українська сторона зацікавлена передусім українською в польських книгосховищах, польська — полоністикою, зокрема історичними збірками бібліотек України. Співпрацюючи на засаді паритету, бібліотеки проводять роботу з реєстрації, опрацювання та створення інформаційних баз полоністики та україніки у фондах польських і українських бібліотек. Бібліотеки та університетські осередки досліджують історичні фонди, організовують міжнародні конференції. З-поміж них відзначимо цикл міжнародних наукових конференцій «Краків — Львів: книги, часописи, бібліотеки XIX і XX століть», організованих Інститутом бібліотекознавства Педагогічної академії в Кракові та ЛНУ імені Івана Франка. Заслуговує на увагу науково-видавнича діяльність польських і українських бібліотек, обмін сучасними технологіями обробки інформації. Зокрема, цінним є досвід Ягеллонської бібліотеки щодо консервації фондів (декислотизації книжок і документів).

Заслуговує на схвалення практика координації зусиль вроцлавського «Оссолінеуму» та ЛННБ ім. В. Стефаніка. Ще у 2006 р. у Львові відкрито представництво вроцлавського Національного закладу ім. Оссолінських, працівники якого створюють спільні бібліографічні бази, електронні колекції унікальних документів, допомагають впроваджувати новітні методики оцифрування різновидових джерел. За підтримки Міністерства закордонних справ Польщі, «Оссолінеуму» та ЛННБ ім. В. Стефаніка проводяться «Оссолінські зустрічі», на яких науковців та управлінців регіону знайомлять з новітніми здобутками істориків, культурологів, політологів та правників (останні, наприклад, презентували досвід розроблення територіально-адміністративної реформи у Польщі, який не завадило б якомога швидше перейняти й українській владі). Чималий науковий і суспільний резонанс викликала зустріч 1 грудня 2014 р. у Львові з директором Інституту національної пам'яті Польщі Лука-

шем Камінським, на якій обговорено проблеми функціонування історичної пам'яті по обидва боки кордону, польський досвід декомунізації суспільства.

Важливими осередками міждисциплінарних студій у Польщі є кафедри україністики у Варшавському, Торунському, Познанському, Краківському, Люблінському, Гданському, Катовицькому, Ольштинському, Жешувському та інших університетах, які об'єднують у науково-освітній діяльності не лише філологів і літераторів, а й істориків, політологів-міжнародників. Зокрема, на кафедрі україністики (факультет прикладної лінгвістики) Варшавського університету, яка існує з 1953 р. (нині її очолює Ірена Митнік), викладають фольклор, історію, антропологію, етнологію, спецкурс «Трансформаційні процеси в Україні» та інші політологічні курси. Результати досліджень кафедри апробовуються на міжнародних конференціях і у «Варшавських українознавчих зошитах», де неодноразово друкувалися представники академічної та університетської науки України. У Ягеллонському університеті при Інституті східнослов'янської філології з 1994 р. діє кафедра україністики (очолює проф. Адам Фаловський), що об'єднує як літературознавців, так і мовознавців та викладачів української мови як іноземної. На факультеті міжнародних і політичних студій з 2005 р. діє кафедра українознавства на чолі з проф. Володимиром Мокрим, який має досвід парламентської діяльності та два десятиліття очолює Фундацію святого Володимира, що видає науковий збірник «Поміж сусідами», проводить наукові конференції та мистецькі виставки. З культурологами й богословами Ягеллонського університету, Фундації святого Володимира, Люблінського католицького університету Івана Павла II тривалий час співпрацює Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, яке готує спільні міжнародні наукові конференції та видання збірників.

Чималі надії на взаємозближення на науковому ґрунті подавав Європейський колегіум польських і українських університетів (Europejskie Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwer-

sytetów) — польсько-українська освітня установа в Любліні, яку створено 2000 р. за підтримки українського публіциста-міжнародника Богдана Осадчука, польського медієвіста Єжи Клочовського та редактора паризької «Культури» Єжи Гедройця. Учасниками проекту були Університет Марії Кюрі-Склодовської, Люблінський католицький університет Івана Павла II, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ЛНУ імені Івана Франка та Національний університет «Києво-Могилянська академія». До 2010 р. зі стін Колегіуму вийшло понад 100 фахівців з ученим ступенем Ph.D. На жаль, український уряд так і не зумів знайти кошти на співфінансування закладу, тому 2011 р. Колегіум припинив свою діяльність. На його місці постав Центр Східної Європи, який очолив випускник Львівського університету, професор історії Володимир Осадчий. З його ініціативи укладено договір про творчу співпрацю з Інститутом українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Науковці ЛНУ та Інституту українознавства спільно з Жешувським університетом виконували проекти «Багатокультурне історичне середовище Львова XIX — першої половини XX ст.» (2002—2006), «Історія—ментальність—ідентичність. Місце і роль історії та істориків у житті польського та українського народів у XIX і XX ст.» (2007—2011), у результаті яких під керівництвом професора Леоніда Зашкільняка підготовлено кілька колективних праць та аналітичних записок щодо гармонізації міжнаціональних відносин, особливостей функціонування історичної пам'яті обох народів.

Тривалий час із Південно-Східним науковим інститутом у Перемишлі (Станіслав Стемпень, Олександр Колянчук) співпрацюють науковці Інституту історії України (Олександр Рубльов) та Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича (Микола Литвин, Ігор Чорновол, Володимир Александрович), Київського, Львівського та Прикарпатського національних університетів. Результатом їхніх спільних студій стали наукові збірники «Україна — Польща: тисячу років сусідства», «Бюлетень українознавчий», документальний бага-

тотомник «Поляки в Україні» та ін. Спеціалісти з історичної лексикографії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (Наталія Хобзей, Марія Чікало, Ганна Войтів) та Інституту польської мови ПАН (Януш Рігер) готують фундаментальний «Польсько-український словник», словник «Українські говірки в Польщі», а також «Атлас надсянського говору».

Розвиваються зв'язки між філологами двох країн. Зокрема, кафедра української філології Університету Марії Кюрі-Склодовської спільно з ЛНУ імені Івана Франка та Дрогобицьким державним педагогічним університетом ім. І. Франка (ДДПУ) організовують фольклорно-діалектологічні експедиції, як-от у липні 2014 р. в с. Головецько Сколівського району на Львівщині. Водночас підготовлено три збірники наукових праць «*Studia Ingardeniana*» спільно з відділом теорії літератури Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, кафедрою теорії літератури ЛНУ і кафедрою української літератури та теорії літератури ДДПУ.

Науковці Люблінського католицького університету Івана Павла II (Юзеф Колодзей, Єугеніуш Красовський, Михайло Лесів) за участю вчених Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (Микола Жулинський) підготували двомовний «Кобзар 1840 року» (2014). З польськими літературознавцями Варшави, Кракова і Любліна тривалий час співпрацює професор Ростислав Радішевський (КНУ імені Тараса Шевченка), який досліджує українсько-польські літературні взаємини XVII–XVIII ст., «українську школу» польської літератури, історію української та польської літератур від давнини до сучасності. У його доробку антології польською мовою: «Польськокомвна українська поезія кінця XVI – початку XVIII ст.» (1996), «Польськокомвна поезія в Україні» (1996), «Роксоланський парнас» (1996), упорядкування та редактування двомовних антологічних видань творів Ю. Словацького, Я. Івашкевича, поетичної антології «Передзвони польської лютні», наукової серії «Київські полоністичні студії», «Студії

з україністики». За його участю організовано міжнародні конференції: «А. Міцкевич і Україна» (1998), «Ю. Словацький і Україна» (1999), «Я. Івашкевич і Україна» (2000). Не менш плідно вказану тему розробляє директор Інституту Івана Франка НАН України, професор Євген Нахлік, автор монографій «Доля—Los—Судьба: Шевченко і польські та російські романтики» (2003), «Творчість Юліуша Словацького й Україна. Проблеми українсько-польської літературної компаративістики» (2010).

Дослідження етнічних та етнокультурних процесів на порубіжних територіях України і сусідніх держав (етнічних українських землях) проводиться на підставі укладених угод про довгострокове співробітництво між Інститутом народознавства НАН України та Інститутом етнології і культурної антропології Варшавського університету, Інститутом археології та етнології ПАН та ін. Львівські етнологи спільно з польськими колегами досліджують динаміку змін традиційної культури в умовах пограниччя, особливості етнокультурної інтеграції населення порубіжних територій, проводять міжнародні експедиції, щорічні семінари і круглі столи. Зокрема, Інститут народознавства НАН України координував українсько-польський науковий проект «Збереження національної ідентичності в контексті міжкультурного діалогу: польсько-український досвід» (2012–2014 рр., спільно з Інститутом славістики ПАН). Львівські етнографи та науковці Варшавського університету підготували до друку збірник соціологічних досліджень українсько-польського пограниччя «*Na pograniczu «nowej Europy»: Polsko-ukraińskie sąsiedztwo*», монографію «Студії з українсько-польського етнокультурного пограниччя», збірник наукових праць «Церква і костел в контексті етнічної самоідентифікації на українсько-польському пограниччі».

Аналіз трудової міграції, етнічних факторів формування соціальних ідентичностей в умовах глобалізованого суспільства Інститут народознавства НАН України здійснює у співпраці з Центром міграційних досліджень Варшавського університету, Аграрним універ-

ситетом ім. Г. Коллонтая в Кракові. У ході дослідження проведено соціологічні опитування, моніторинг медіапростору та інформаційних потоків, організовано круглі столи і публічні лекції, щороку видаються матеріали про масштаби, напрямки, закономірності і тенденції сучасної трудової міграції українців, результатом чого стала публікація книги «Церква у просторі міграцій: етнокультурні ресурси та соціоінтегративний потенціал релігійних спільнот українців» (2012).

Колектив Інституту народознавства НАН України уклав також угоди про співпрацю в галузі культурології, мистецтвознавства та музеології з Національним музеєм у Варшаві, Музеєм Замойських у Козлувці (Польща), Національним музеєм у Кракові та ін. У рамках цієї співпраці відбувається не лише обмін ученими, музейними працівниками, надання та отримання консультацій фахівців, проведення спільних семінарів і конференцій, а й опрацювання музейних фондів, видання ілюстрованих наукових каталогів окремих фондів збірок Музею етнографії Інституту народознавства НАН України та підготовка розгорнутих тематичних фондів виставок.

Полоністичні та польсько-українські студії стимулюються низкою державних і недержавних фондів у Польщі. Зокрема, існують стипендіальні програми, які фінансує уряд Польщі, а також ряд неурядових і міжнародних інституцій. Програми функціонують як для іменитих учених (Нагорода ім. Івана Виговського), так і для студентів, які лише починають наукову діяльність (Програма уряду Республіки Польща для молодих науковців, Стипендіальна програма ім. Стефана Банаха). Ці стипендії можна поділити на дві категорії: 1) спрямовані на полегшення та популяризацію вивчення питань, пов'язаних з історією Польщі; такі програми охоплюють широке коло дослідників (Стипендія Музею історії, Програма Німецького історичного інституту в Варшаві); 2) спрямовані на колишні республіки СРСР, держави колишнього соціалістичного блоку, які стали на шлях євроінтеграції (Стипендія ім. Кшиштофа Скубішевського, Каса Мянновського

(тепер — Fellowships Research & Experience II) для країн Східного партнерства, куди входить і Україна).

Як бачимо, дослідницькі проекти і стажування підтримуються як із державних коштів, так і неурядовими організаціями. Значну роль у фінансуванні дослідницьких проектів відіграє Фонд польської науки — неурядова організація, яка діє з 1991 р.

Нині українські вчені здебільшого користуються програмами, спрямованими на країни Східної Європи, Центральної Азії та Кавказу, тобто фактично використовують преференції у ставленні до цих держав, які історично пов'язуються з давніми уявленнями польських інтелектуалів про певну «цивілізаційну» місію Польщі щодо її «східних сусідів». На жаль, у програмах, відкритих для вчених з усіх країн світу, українських лауреатів, як правило, немає (там кількісно переважають стипендіати з Німеччини). Проте в рамках проектів для Східної Європи, Центральної Азії та Кавказу вчені з України становлять найчисленнішу групу стипендіатів. Так, у Програмі Лейна Кірккланда до 2013 р. було задіяно 565 українців, а в Програмі Каса Мянновського за час її існування (до 2011 р.) — 859 з 1605, тобто понад половину всіх стипендіатів із 36 країн. Кілька програм спрямовано виключно на фінансування перебування і дослідження українських учених у польських університетах чи при ПАН (Нагорода ім. Івана Виговського — для гуманітаріїв та представників точних наук).

Окремі навчальні заклади мають свої стипендії для науковців чи студентів із країн Центрально-Східної Європи, зокрема Стипендійна програма Європейського колегіуму в Натоліні для післядипломного навчання, стипендії королеви Ядвіги та Юзефа Дітля в Ягеллонському університеті, Східна стипендія Варшавського університету для магістрів, а віднедавна — і бакалаврів. Водночас слід зауважити, що лише одна зі стипендій підтримує перебування польських учених в Україні. В умовах, коли наша держава фактично не надає стипендій для науковців, які вивчають Україну, це дуже позитивно, проте недостатньо.

І насамкінець автор цих рядків як фаховий історик хотів би вказати на малодосліджені та проблемні питання нашої спільної історії. Аналіз історіографічного доробку двох країн засвідчує, що в нашій спільній минувшині є чимало дискусійних проблем, невисвітлених сюжетів, які потребують нових археографічних пошуків і незаангажованих висновків. Зокрема, дослідникам середньовічної історії України і Польщі потрібно по-новому розглянути деякі суперечливі теми. Насамперед варто об'єктивно дослідити територію так званих «червенських градів» і прикордонних земель X—XIII ст.; проаналізувати комплекс сакральних пам'яток XIII ст. у Холмі; дослідити боротьбу за краківський престол в останній чверті XIII ст. та участь у ній короля Лева Даниловича; узагальнити боротьбу за Галицьку спадщину в 1340—1387 рр. та діяльність князів Любарта-Дмитра Гедиміновича і Владислава Опольського. Актуальними є студії з особливостей функціонування магдебурзького права у містах Руського, Белзького і Волинського воєводств у XV—XVI ст. Викликає зацікавлення також поширення німецької і польської колонізації на землях Галицько-Волинської держави у XIII—XVI ст., аналіз взаємин галицьких і волинських князів з польськими у XI—XV ст. (до смерті Свидригайла Ольгердовича).

Як відомо, сучасні польські історики, часто навіть молодшого покоління, однобоко розглядають український національний рух XIX ст. як виключно етноцентричне явище, що вело до радикального націоналізму і руйнувало багатокультурний характер східноєвропейського суспільства. При цьому нехтуються демократичні, народницько-просвітницькі та визвольні аспекти українського руху XIX ст., його ліберальний, гуманістичний характер. Навіть такі чільні діячі українського демократичного руху, як М. Грушевський, представлені насамперед як антипольські «націоналісти». У свою чергу, українські історики здебільшого не враховують значення і позитивний вплив польського чинника на історію України у XIX ст., зокрема роль польського національно-політичного досвіду як моделі для українського руху, участь

польських проукраїнських діячів в українському відродженні (починаючи від польських письменників «української школи»). Йдучи за традиційною російською і радянською схемою, деякі дослідники зводять польську присутність на Правобережжі майже виключно до соціального пригноблення селянства та політичної експансії і не враховують стимулюючої ролі польсько-української культурної взаємодії.

Отже, особливу увагу дослідникам слід звернути на польський чинник у формуванні модерної національної ідентичності українців, аналіз взаємопоборювання і взаємовпливів українських і польських національних рухів XIX — початку XX ст. (йдеться про витоки і наслідки москвофільства, полонофільства, діяльність Польського кола і Руського клубу в Галицькому сеймі, Державній раді Австро-Угорщини у Відні).

В останнє десятиліття науковці досить добре реконструювали літопис відродження української і польської державностей у 1917—1920 рр., західноукраїнське партійно-політичне життя міжвоєнної доби XX ст., його ліві, праві та центристські сили. Водночас відсутні україномовні студії про структуру (воєводську, повітову) та склад польського і єврейського політикуму в Галичині та на Волині у першій третині XX ст. Є потреба й у дослідженні зовнішньополітичних орієнтирів українських партій у міжвоєнний період, зокрема так званих конформістських чи пропольських. Слід ґрунтовніше вивчити діяльність органів місцевої влади та самоуправління в Галичині й на Волині у 20—30-х роках XX ст. та силових структур, насамперед місцевих військових гарнізонів і прикордонних служб.

Незадовільним є стан дослідження ролі римо-католицької церкви в Україні. І якщо її діяльність на Наддніпрянщині, зокрема радянські репресії проти служителів культу, досліджують Наталія Рубльова (Київ) і Генрик Стронський (Тернопіль), то міждисциплінарних студій про західні землі України практично немає. Без сумніву, потрібно глибше простежити взаємини римо-католицької і греко-католицької церков у міжвоєнний період XX ст.; проаналізува-

ти співпрацю римо-католицької церкви з польським підпіллям у 1939—1944 рр. Бракує також комплексних україномовних студій про сучасну місію і соціальні проекти римо-католицької церкви, її багатовікову мистецьку спадщину в Галичині та на Поділлі.

Недостатньо наукових досліджень про міжнародну дипломатію в західноукраїнському регіоні у період Другої Речі Посполитої. До речі, у Львові до 1939 р. діяло 17 консульств іноземних держав (значно більше, ніж зараз), які активно пропагували проведення у місті Східних торгів. Оpubліковано лише кілька розвідок про Генеральне консульство СРСР у Львові, яке було відкрито у 1929 р. й фактично стало центром радянської та експансії комунізму в Галичині і на Волині. Неповним є мартиролог репресованих поляків у західному регіоні України в 1940—1941 рр. Йдеться насамперед про жертв трьох хвиль депортацій (управлінці, військовики, педагоги, фінансисти та ін.). Складність виявлення цих матеріалів полягає в тому, що вони зберігаються у відомчих архівах СБУ і МВС України. На жаль, обласні архіви МВС західних областей України з особовими справами депортованих практично недоступні для дослідників. Отже, документальні бази польської «КАРТИ» (аналог нашого товариства «Меморіал») мають фрагментарний характер.

Немає ґрунтовних праць і про долю польських військовополонених, які потрапили 1939 р. у сталінські табори на території України (йдеться про Старобільський і Путильський табори, умови життя та побут полонених). Зрештою, чимало польських вояків із цих теренів було переведено до Осташківського табору (нині Калінінська обл., Росія), про який також мало публікацій.

Особливо болісним для обох народів був період Другої світової війни, коли українсько-

польський міжетнічний конфлікт роздмухували німецькі та радянські чинники. Україна і українці воєнної доби часто асоціювалися з негативом — «бандами» УПА, козаками і повстанням Хмельницького. У сучасній Польщі та Україні вже видано низку публікацій про українсько-польсько-німецько-радянське збройно-політичне протистояння в західному регіоні України під час Другої світової війни. На жаль, на відміну від Волині, хроніка боїв польського збройного підпілля наприкінці війни у Галичині недостатньо реконструйована. Українське суспільство майже не знає про спроби співпраці Армії Крайової і УПА. Немає спеціальних студій про участь тисяч українців у польських збройних формуваннях, насамперед армії Андерса, Берлінга, Армії Людовій, у якій воював і кавалер ордена Віртуті Мілітарі, член Пласту й ОУН львівський підприємець Володимир Кашицький (похований на Личаківському цвинтарі у Львові). Зрозуміло, що є також велика потреба в документуванні трагічних військово-політичних подій на Холмщині та Волині 1938—1947 рр. Важливо з'ясувати причини локальних конфліктів, масштаби взаємних втрат на Холмщині, Волині та в Галичині і пам'ятати про роль зовнішніх чинників (радянського, німецького) у розпалюванні етнопатріотичних конфліктів на пограниччі. У зв'язку з цим актуальним є збір нового документального матеріалу не лише в архівах України і Польщі, а й інших країн.

Як бачимо, польський досвід є важливим для української гуманітаристики як з погляду інституалізаційного розвитку, так і тематики досліджень, інформаційного та технологічного забезпечення, форм і методів співпраці з державними і недержавними структурами. У зв'язку з цим важливо якнайшвидше відкрити представництво Національної академії наук України при Польській академії наук.

Н.Р. Литвин

Институт украиноведения им. И. Крипякевича НАН Украины
ул. Козельницкая, 4, Львов, 79026, Украина

УКРАИНСКО-ПОЛЬСКИЕ НАУЧНЫЕ СВЯЗИ В ГУМАНИТАРНОЙ СФЕРЕ

Проанализированы украинско-польские научные связи в гуманитарной сфере за последнее двадцатилетие. Особое внимание обращено на исследование археологов обеих стран о заселении территории современной Украины в древнейший период, реконструкцию путей миграций и переселений в неолите и раннем бронзовом веке, анализ культурных связей древнего населения Прикарпатья и Волыни. Показаны основные направления и тематика исторических исследований в учреждениях Польской академии наук, Национальной академии наук Украины и университетах двух стран, касающиеся в том числе и вопросов, которые вызывают дискуссии в обществе. Обобщены исследования этнологов, филологов и культурологов относительно трансформаций традиционной культуры в условиях пограничья, показаны особенности этнокультурной интеграции населения Украины и Польши. Отмечена необходимость возобновления деятельности Польско-украинской исторической комиссии при ПАН и НАН Украины, а также заимствования украинскими учеными и представителями власти опыта Института национальной памяти Польши по декоммунизации исторической памяти, увековечению памяти жертв тоталитарных режимов, проведению документальных поисков и правовых экспертиз.

Ключевые слова: Украина, Польша, научные связи, гуманитарная сфера, культура.

M.R. Lytvyn

Ivan Krypiakievych Ukrainian Studies Institute of National Academy of Sciences of Ukraine
4 Kozelnitska St., Lviv, 79026, Ukraine

UKRAINIAN – POLISH ACADEMIC COOPERATION IN THE SPHERE OF HUMANITIES

The article analyses cooperation between Polish and Ukrainian academic institutions in the field of humanities in the recent two decades. It focuses on archaeological research of the early settlements on the territories that are now Ukraine and mutual cultural influences of Prykarpattia and Volhynia population, as well as archaeological reconstruction of Neolithic and Bronze Age migration routes conducted by scholars of both countries. The article also examines main directions and issues of historical research of the Polish Academy of Sciences (PAS), the National Academy of Sciences (NAS) of Ukraine and universities of both countries with an emphasis on problematic issues that attract attention in both societies. It summarizes results of ethnologists, linguists, literature and culture students research on transformations of traditional culture on the borderland and specific features of ethnic and cultural integration of Ukrainian and Polish population. The argument is made about the necessity to resume activities of the Polish-Ukrainian Historical Committee affiliated with PAS and NAS of Ukraine. The article suggests that Ukrainian academia and authorities should adopt the best practices of Polish Institute of National Remembrance regarding dealing with decommunization of historical memory, commemorating victims of totalitarian regimes, conducting and legal expert evaluations.

Keywords: Ukraine, Poland, academic cooperation, humanities, culture.